

Електронний журнал «Ефективна економіка» включено до переліку наукових фахових видань України з питань економіки (Категорія «Б», Наказ Міністерства освіти і науки України № 975 від 11.07.2019). Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292. Ефективна економіка. 2025. № 9.

DOI: <http://doi.org/10.32702/2307-2105.2025.9.89>

УДК 338.439:355.48(477)

*А. П. Росола,
аспірант, Мукачівський державний університет
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0004-7024-9458>*

ЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ ПРОДОВОЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ В УМОВАХ ВІЙНИ В УКРАЇНІ

*A. Rosola,
Postgraduate Student, Mukachevo State University*

ECONOMIC ASPECTS OF FOOD SECURITY UNDER WARTIME CONDITIONS IN UKRAINE

У статті досліджено економічні аспекти продовольчої безпеки України в умовах повномасштабної війни. Проаналізовано динаміку цін на основні групи продовольчих товарів, а також зміни в реальних доходах населення та структурі споживчих витрат у 2022–2024 роках. Показано, що стрімке зростання цін на харчові продукти у поєднанні зі зниженням купівельної спроможності населення призвело до погіршення фізіологічної доступності якісного харчування. Особливу увагу приділено оцінці кумулятивного зростання цін за окремими групами товарів, що дозволяє виявити найбільш уразливі сегменти продовольчого споживання. Обґрунтовано необхідність зміцнення державної політики продовольчої

безпеки в бік соціальної підтримки вразливих категорій населення. Запропоновано уточнену модель продовольчої безпеки з урахуванням сучасних викликів сталого розвитку територій.

The article investigates the economic dimensions of food security in Ukraine under the conditions of full-scale war. It presents an in-depth analysis of food price dynamics, changes in real household incomes, and the structure of consumer expenditures during the period of 2022–2024. The results indicate that a sharp increase in the cost of basic food products, accompanied by declining real incomes, has significantly reduced the physiological availability of quality nutrition, especially for vulnerable population groups. The study pays particular attention to the cumulative price growth across key food categories, such as bread, meat, dairy, vegetables, and oil, highlighting the items that have become most inaccessible to average households. Using data from the State Statistics Service, the National Bank of Ukraine, and international organizations, the authors show that inflationary pressures, loss of employment, and rising poverty have triggered a deepening of food insecurity. It is argued that the war acted as a structural shock to Ukraine's food system, exacerbating existing inequalities and revealing weaknesses in policy frameworks. The paper emphasizes the importance of redirecting food security policy towards supporting household purchasing power through targeted aid, food vouchers, and price subsidies. Moreover, a revised model of food security is proposed, incorporating additional subsystems—social, environmental, informational, logistic, and international—to reflect the complexity of the post-crisis development context. This approach contributes to the scientific understanding of food security not only as a matter of agricultural output but as a multifaceted socio-economic issue crucial to sustainable territorial development and national resilience in wartime and recovery phases. Particular attention is paid to the assessment of cumulative price growth across individual product groups, which makes it possible to identify the most vulnerable segments of food consumption. The need to shift state food security policy towards social support for vulnerable population groups has been substantiated. An

updated model of food security has been proposed, taking into account the current challenges of sustainable territorial development.

Ключові слова: *продовольча безпека, соціальна вразливість, інфляція, реальні доходи, сталий розвиток, споживчі витрати, кумулятивне зростання цін, війна в Україні.*

Keywords: *food security, social vulnerability, inflation, real incomes, sustainable development, consumer spending, cumulative price growth, war in Ukraine.*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. У сучасних умовах повномасштабної війни в Україні продовольча безпека набула нового змістовного навантаження, перетворившись із суто аграрно-економічної категорії на комплексний індикатор гуманітарної стійкості держави, її соціальної стабільності та стратегічної життєздатності. Знищення агропромислової інфраструктури, окупація територій, руйнування логістичних ланцюгів постачання, зростання рівня інфляції та поглиблення бідності стали критичними чинниками, які порушили фундаментальні передумови продовольчої стабільності.

У наукових дослідженнях продовольча безпека традиційно розглядається крізь призму фізичної наявності ресурсів, доступу до їжі, належного харчування та стабільності постачання. Проте в умовах війни ці виміри взаємодіють із чинниками, пов'язаними з демографічною дестабілізацією, внутрішнім переміщенням населення, структурними змінами в економіці, зростанням соціальної нерівності та обмеженням купівельної спроможності. Саме тому постає нагальна потреба уточнення науково-методичних засад оцінювання продовольчої безпеки в кризовий період та вироблення механізмів адаптації державної політики до умов тривалого воєнного конфлікту.

З огляду на це, важливим науковим завданням стає поглиблений аналіз економічних аспектів продовольчої безпеки, зокрема впливу інфляційних процесів, падіння реальних доходів, регіональних диспропорцій та зміни структури споживання. З практичної точки зору, актуальним є формування підходів до соціально орієнтованого забезпечення доступу до продовольства вразливих категорій населення, інтеграція продовольчої політики в контекст відновлення, а також її узгодження з цілями сталого розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика продовольчої безпеки тривалий час перебуває у фокусі уваги наукової спільноти, набуваючи нових акцентів у зв'язку з глобальними викликами – кліматичними змінами, пандеміями, економічною нестабільністю та воєнними конфліктами. Серед ключових праць, що поглиблюють розуміння сутності продовольчої безпеки, слід виокремити підходи Саймона Максвелла та Пера Пінструпа-Андерсена, які значною мірою сформували теоретичне підґрунтя сучасної парадигми вивчення цього феномену.

У праці «*Food Security: A Post-Modern Perspective*» (1994) [1] Саймон Максвелл запропонував розширене трактування продовольчої безпеки, акцентуючи увагу не лише на фізичній наявності продовольства, але й на соціально-економічних передумовах його доступності для населення. У межах постмодерної перспективи продовольча безпека розглядається як комплексна система, що охоплює проблеми бідності, нерівності, соціальної вразливості, сталості розвитку, а також політичної стабільності. Автор наголошує на необхідності аналізу не лише макроекономічних показників, але й побутових практик споживання, культурних відмінностей та інституційних механізмів, що впливають на формування харчової поведінки.

Підхід Пера Пінструпа-Андерсена, викладений у праці «*Food Security: Definition and Measurement*» (2009) [2], ґрунтується на концептуалізації продовольчої безпеки як багатовимірного явища, що охоплює фізичний, економічний і соціальний доступ до безпечної та поживної їжі. Автором запропоновано диференціацію рівнів продовольчої безпеки – від глобального

до рівня домогосподарств, а також визначено необхідність використання як кількісних, так і якісних індикаторів для її вимірювання. Особлива увага приділяється потребі корегування політики з урахуванням контекстуальних особливостей, зокрема через підтримку вразливих груп населення та стимулювання сталого сільськогосподарського виробництва.

Серед українських дослідників, які активно розвивають дану тематику, варто виокремити праці О. Гойчук, яка пропонує розглядати продовольчу безпеку у двох вимірах: як індикатор загального економічного стану країни (у широкому розумінні) та як здатність держави гарантувати забезпечення населення якісними продуктами харчування в достатньому обсязі та асортименті (у вузькому сенсі) [3]. Авторкою окреслено базові складові системи продовольчої безпеки, серед яких: захищеність вітчизняного виробника, стійкість агропромислового комплексу, фізична та економічна доступність продовольства.

У свою чергу, М. В. Заходим підкреслює важливість інтеграції аспекту соціальної справедливості у систему продовольчої безпеки. Визначаючи її як гарантований фізичний, економічний і соціальний доступ до якісної їжі не лише у звичайних, але й у надзвичайних умовах, авторка вводить у науковий обіг поняття «продовольчий суверенітет», як невід'ємну складову національної продовольчої політики [4]. Значну увагу вона приділяє зв'язку між рівнем доходів, мінімальними соціальними стандартами та харчовою поведінкою домогосподарств, підкреслюючи необхідність формування політики, орієнтованої на підтримку доступності та якості харчування через стимулюючу роль заробітної плати.

Отже, сучасні підходи до вивчення продовольчої безпеки демонструють зміщення акцентів від вузького розуміння її як продовольчого самозабезпечення до ширшого міждисциплінарного бачення, яке охоплює економічні, соціальні, політичні та екологічні аспекти. Це створює підґрунтя для переосмислення національної продовольчої політики в умовах війни, соціальної трансформації та глобальних потрясінь.

Постановка завдання. У контексті сучасних викликів, спричинених повномасштабною війною в Україні, питання забезпечення продовольчої безпеки набуває не лише економічного, а й соціального та гуманітарного виміру. З одного боку, зниження обсягів сільськогосподарського виробництва, порушення логістичних ланцюгів, зростання цін на енергоносії та руйнування інфраструктури спричинили скорочення фізичної наявності продовольства в окремих регіонах. З іншого боку, високі темпи інфляції, зниження реальних доходів населення та зростання рівня бідності призвели до суттєвого звуження економічної доступності базових продуктів харчування, особливо для соціально вразливих верств населення.

У таких умовах продовольча безпека трансформується з питання аграрної політики на рівні виробництва у багатовимірну соціально-економічну проблему, що вимагає переосмислення існуючих стратегій забезпечення сталого доступу до продуктів харчування. Особливої актуальності набуває аналіз впливу інфляційних процесів, динаміки реальних доходів і зміни структури витрат домогосподарств на рівень харчової доступності в умовах воєнного конфлікту.

Завданням дослідження є комплексна оцінка економічних аспектів продовольчої безпеки в Україні в умовах війни, з урахуванням: динаміки споживчих цін на основні групи продовольчих товарів; кумулятивного зростання цін як індикатора доступності їжі; змін у структурі доходів та рівні матеріального забезпечення населення; посилення соціальної нерівності та бідності як чинників ризику для продовольчої безпеки.

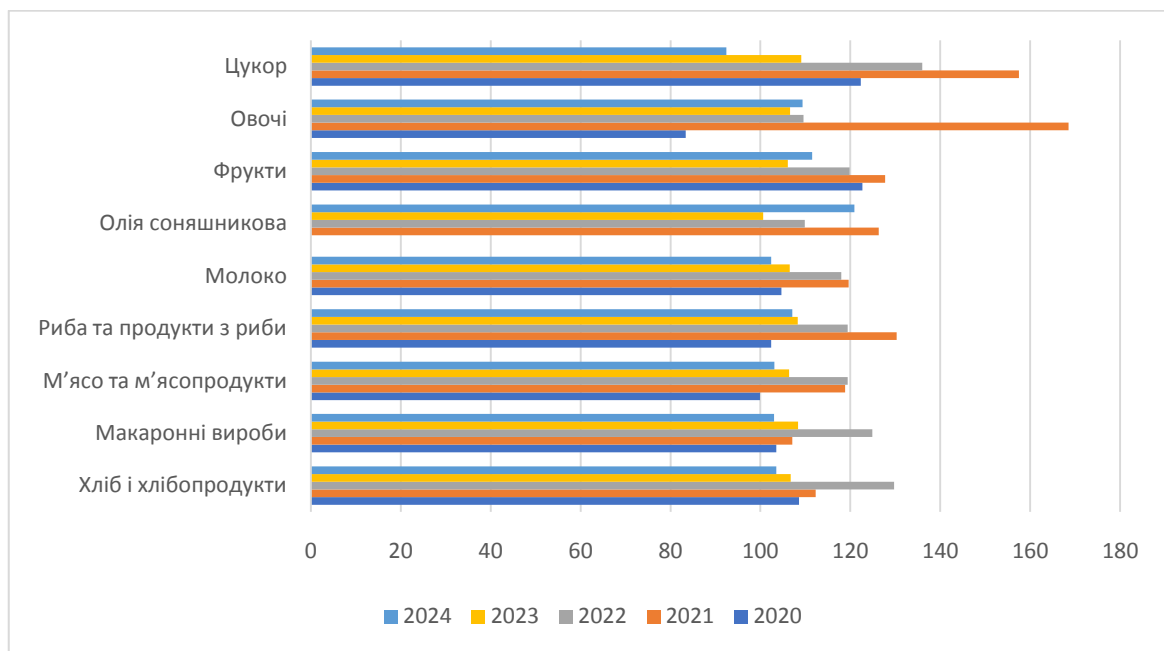
Результати дослідження мають послугувати аналітичним підґрунтям для розробки політик і практичних механізмів, спрямованих на посилення економічної доступності продуктів харчування в умовах воєнної економіки, а також забезпечення адаптивності системи продовольчої безпеки до тривалих криз.

Виклад основного матеріалу дослідження. В умовах повномасштабної війни в Україні інфляційні процеси та скорочення реальних

доходів населення стали ключовими дестабілізуючими чинниками, які суттєво впливають на харчову поведінку домогосподарств. Особливо гостро ці зміни позначилися на соціально вразливих категоріях населення, які втратили економічну спроможність забезпечувати повноцінне та збалансоване харчування.

Згідно з даними Державної служби статистики України, індекс споживчих цін на продукти харчування та безалкогольні напої у 2022 році становив 126,6%, у 2023 році – 114,7%, а у 2024 році – 104,9% порівняно з попередніми роками [5]. Сумарно це означає зростання середніх роздрібних цін на харчові продукти майже на 46% протягом трьох років.

Найвищі темпи подорожчання зафіксовано у групах товарів повсякденного споживання: хліб і хлібобулочні вироби, соняшникова олія, риба та морепродукти, а також овочі (рис. 1).

**Рис. 1. Індеси споживчих цін на продукти харчування в Україні,
% до попереднього року (2020-2024 рр.)**

Джерело: сформовано автором на основі [5, 6]

Найвищі темпи зростання цін на продукти харчування спостерігалися у 2021-2022 роках. Цей період характеризувався накладенням кризових явищ постпандемічного відновлення та наслідків повномасштабного воєнного

вторгнення. Дестабілізуючими чинниками стали порушення логістичних ланцюгів, часткова або повна окупація сільськогосподарських територій, зниження обсягів виробництва та експортних операцій, що спричинило дефіцит окремих категорій продовольства на внутрішньому ринку.

У 2023 році зафіксовано тенденцію до поступової стабілізації цінової динаміки, однак повернення до довоєнного рівня не відбулося – абсолютні цінові показники залишаються високими. У 2024 році відбулося повторне зростання цін на окремі категорії продуктів (зокрема, соняшникову олію, фрукти та овочі), що, ймовірно, зумовлено впливом сезонних чинників, зниженням обсягів імпорту, а також збереженням загального інфляційного тиску.

Для більш обґрунтованої оцінки впливу воєнних дій на рівень економічної доступності харчових продуктів доцільно здійснити розрахунок кумулятивного зростання споживчих цін у 2022-2024 роках. Такий підхід дозволяє визначити, які товарні групи зазнали найбільшого подорожчання, а отже – стали менш доступними для населення України (табл. 1).

Таблиця 1. Кумулятивне зростання цін на продукти харчування за групами, (2022–2024 роки)

Група товарів	2022	2023	2024	Кумулятивне зростання, %
Продукти харчування	127,1	114,3	104,8	52,2%
Хліб і хлібопродукти	129,7	106,7	103,5	42,9%
Хліб	122,4	112,2	101,0	38,5%
Макаронні вироби	124,9	108,4	103,0	40,3%
М'ясо та м'ясопродукти	119,4	106,4	103,1	32,6%
Риба та продукти з риби	119,4	108,3	107,1	38,0%
Молоко	118,0	106,5	102,4	29,1%
Олія соняшникова	109,9	100,6	120,9	34,0%
Фрукти	119,8	106,1	111,5	42,3%
Овочі	109,6	106,6	109,4	27,1%
Цукор	136,0	109,1	92,4	37,0%

Джерело: розраховано автором на основі [5, 6]

Кумулятивне зростання споживчих цін на продукти харчування у 2022-2024 роках становило 52,2%. Це свідчить про те, що вартість середнього споживчого кошика у 2024 році була майже в 1,5 рази вищою порівняно з початком 2022 року. Така динаміка створила суттєве фінансове навантаження

на українські домогосподарства, особливо з огляду на паралельне зниження реальних доходів населення, втрату джерел прибутку, зростання витрат на енергоносії, комунальні послуги, логістику, а також вимушене внутрішнє переміщення.

Важливим чинником, що ускладнює забезпечення принципу доступності у сфері продовольчої безпеки, є зниження реальних доходів населення України. Цей процес суттєво підвищує харчову вразливість домогосподарств, особливо в регіонах, безпосередньо уражених війною, та несе загрозу порушення харчового балансу й погіршення фізіологічного стану окремих соціальних груп.

Згідно зі звітом Організації Об'єднаних Націй «Оцінка впливу війни на людей» (2023 р.), саме економічні бар'єри стали ключовим чинником продовольчої незахищеності в Україні: «...економічні перешкоди до доступу до продовольства стали основним чинником продовольчої незахищеності в Україні з початку війни, оскільки більшість домогосподарств не можуть задовольнити найнагальніші потреби» [7]. Найбільш уразливими залишаються пенсіонери, багатодітні родини, внутрішньо переміщені особи та ті, хто втратив житло або можливість самостійного продовольчого забезпечення (зокрема, через втрату особистих підсобних господарств).

Аналітика Deloitte Ukraine щодо споживчих настроїв українців [8] свідчить про серйозні зміни у споживчій поведінці: 37% респондентів заявили про скорочення частоти покупок, що супроводжувалося зростанням середнього чека – особливо у категоріях продуктів харчування та медикаментів. Загалом частота покупок зменшилася на 41%, а обсяг витрат на них зріс на 24%. Зменшення споживчого попиту зумовлене не лише високими темпами продовольчої інфляції, а й суттєвим зниженням реальних доходів населення впродовж воєнного періоду. Цьому сприяло і різке зростання частки населення, яке перебуває за межею бідності, що суттєво посилює соціальну нерівність та загострило продовольчу незахищеність значної частини домогосподарств.

Оснoву доходів населення України традиційно становлять заробітна плата та прибутки від підприємницької діяльності (включаючи доходи фізичних осіб-підприємців). Аналіз поквартальної динаміки реальних доходів свідчить про їх істотне скорочення впродовж 2022-2023 років (рис. 2), що корелює з найбільш інтенсивною фазою війни та супутньою економічною турбулентністю. Найбільше падіння реальних доходів зафіксовано у II-IV кварталах 2022 року – саме в цей період економіка України зазнала найбільшого шоку через бойові дії, руйнування інфраструктури, втрату підприємств і скорочення зайнятості.

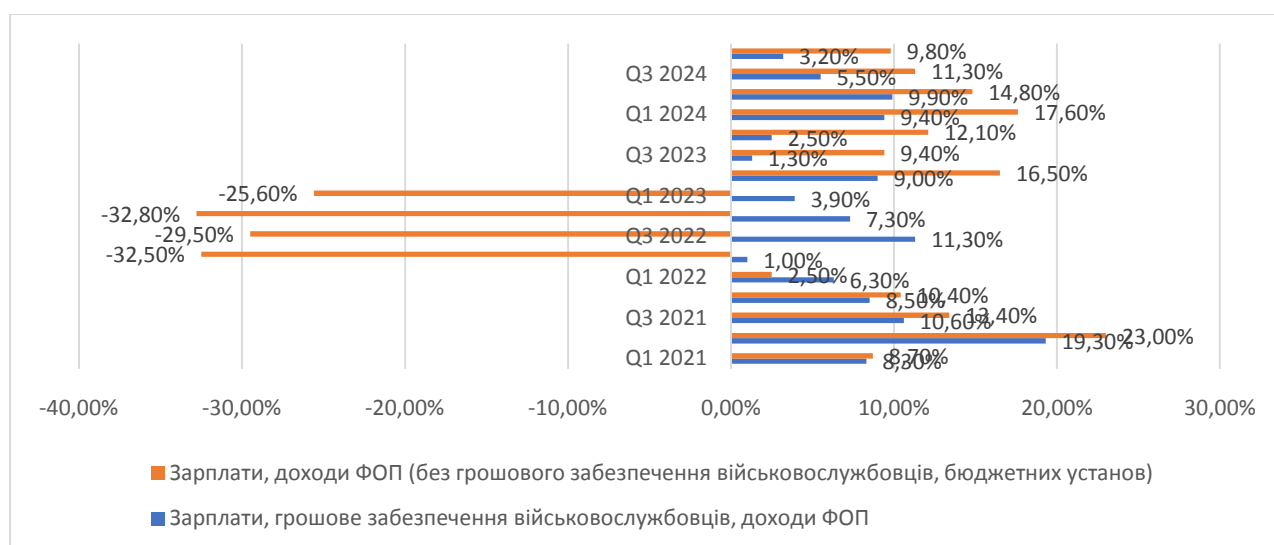

Рис. 2. Оцінки реальних доходів населення, зміна р/р., 2021-2024 рр.

Джерело: сформовано автором на основі [9]

Аналітичні дані Національного банку України свідчать про різке падіння реальних доходів населення у 2022 році, особливо в приватному секторі. Найглибше скорочення спостерігалось у II-IV кварталах – понад 30% у кожному з них. Це було наслідком втрати робочих місць, знищення підприємств у зонах бойових дій та загального зниження економічної активності.

У 2023-шл2024 роках доходи почали поступово відновлюватися, однак ці темпи не компенсують масштабного падіння 2022 року і не охоплюють усі верстви населення. З огляду на те, що кумулятивне зростання цін на продукти

харчування за три роки перевищило 50%, навіть позитивна динаміка доходів не забезпечує економічної доступності якісного харчування.

Особливо тривожним є зростання рівня бідності: з 7,1% у 2021 році до піку в 35,5% у 2023 році. Незважаючи на часткове покращення у 2024 році (до 29%), ситуація залишається критичною. Внаслідок цього домогосподарства змушені переходити на дешевші продукти з нижчою поживною цінністю, що негативно впливає на харчовий статус населення.

За таких умов державна політика продовольчої безпеки має акцентувати не лише на фізичній наявності продуктів, а й на підтримці купівельної спроможності – через адресну допомогу, ваучерні програми, цінові субсидії та стимулювання зайнятості у продовольчому секторі.

Висновки. Війна стала каталізатором цінової дестабілізації на внутрішньому продовольчому ринку. На тлі значного зростання цін на базові продовольчі товари (на 30-50% у 2022-2024 роках) та скорочення реальних доходів населення, спостерігається суттєве зниження фізіологічної доступності повноцінного харчування. Це посилює продовольчу вразливість значної частини населення та формує ризики для громадського здоров'я, що, у свою чергу, потребує системної державної політики, орієнтованої на підтримку продовольчої безпеки та соціального захисту вразливих категорій.

Література

1. Maxwell, S. (1994) Food Security: A Post-modern Perspective. IDS Working Paper, 9. Brighton: IDS. URL: https://opendocs.ids.ac.uk/articles/report/Food_Security_A_Post-modern_Perspective/26442061?file=48090097 (дата звернення: 09.09.2025).
2. Pinstруп-Andersen, P. (2009). Food security: definition and measurement. Food Sec. 1, 5-7. URL: <https://doi.org/10.1007/s12571-008-0002-y> (дата звернення: 09.09.2025).
3. Гойчук, О. І. (2004). Продовольча безпека: Монографія. Житомир: Полісся. С. 348-359.

4. Заходим, М. (2022). Продовольча безпека та її місце у структурі економічної безпеки держави. *Інноваційна економіка*. 90 (1). 31-37. URL: <https://doi.org/10.37332/2309-1533.2022.1.4> (дата звернення: 09.09.2025).
5. Державна служба статистики України. (n.d.). Індeksi споживчих цін на товари та послуги. URL: https://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2010/ct/is_c/arh_isc/arh_iscgr10_u.html (дата звернення: 09.09.2025).
6. Державна служба статистики України. (2025). Експрес-випуск Держстату: Індeksi цін. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/express/expr2025/01/01.pdf> (дата звернення: 09.09.2025).
7. United Nations Development Programme (UNDP), UNHCR, UNICEF, IOM, UNFPA, FAO, WFP, & Офіс Президента України. (2023). *Оцінка впливу війни на людей: Україна*. URL: <https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/2023-09/undp-ua-hia-ukr-2.pdf> (дата звернення: 09.09.2025).
8. Deloitte Ukraine. (2025). *Менше обмежують себе у витратах, купують офлайн та підтримують бренди, які допомагають ЗСУ: Дослідження про споживацькі настрої українців*. URL: <https://www.deloitte.com/ua/uk/about/press-room/consumer-behavior-research-2024.html> (дата звернення: 09.09.2025).
9. НБУ. Звіт про фінансову стабільність, червень 2025 року (2025). URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/zvit-pro-finansovu-stabilnist-cherven-2025-roku> (дата звернення: 09.09.2025).

References

1. Maxwell, S. (1994), "Food Security: A Post-modern Perspective", IDS Working Paper, No. 9, IDS, Brighton, USA, available at: https://opendocs.ids.ac.uk/articles/report/Food_Security_A_Post-modern_Perspective/26442061?file=48090097 (Accessed 9 September 2025).

2. Pinstруп-Andersen, P. (2009), "Food security: definition and measurement", *Food Security*, Vol. 1, pp. 5-7, available at: <https://doi.org/10.1007/s12571-008-0002-y> (Accessed 9 September 2025).
3. Hoichuk, O.I. (2004), *Prodovolcha bezpeka Monohrafiia* [Food Security Monograph], Polissia, Zhytomyr, Ukraine.
4. Zakhodym, M.V. (2022), "Food Security and Its Place in the Structure of National Economic Security", *Innovatsiina ekonomika*, vol. 90, no. 1, pp. 31-37. <https://doi.org/10.37332/2309-1533.2022.1.4>.
5. State Statistics Service of Ukraine (2025), "Consumer Price Indices for Goods and Services", available at: https://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2010/ct/is_c/arh_isc/arh_iscgr10_u.html (Accessed 9 September 2025).
6. State Statistics Service of Ukraine (2025), "State Statistics Express Release: Price Indices", available at: <https://www.ukrstat.gov.ua/express/expr2025/01/01.pdf> (Accessed 9 September 2025).
7. United Nations Development Programme (UNDP), UNHCR, UNICEF, IOM, UNFPA, FAO, WFP and Ofis Prezydenta Ukrainy (2023), "Assessment of the Impact of War on People: Ukraine", available at: <https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/2023-09/undp-ua-hia-ukr-2.pdf> (Accessed 9 September 2025).
8. Deloitte Ukraine (2025), "Consumers Spend Less, Shop Offline and Support ZSU-friendly Brands: Ukrainian Consumer Sentiment Study", available at: <https://www.deloitte.com/ua/uk/about/press-room/consumer-behavior-research-2024.html> (Accessed 9 September 2025).
9. National Bank of Ukraine (2025), "Financial Stability Report: June 2025", available at: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/zvit-pro-finansovu-stabilnist-cherven-2025-roku> (Accessed 9 September 2025).

Стаття надійшла до редакції 12.09.2025 р.